

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ

Рибак Оксана Степанівна

УДК 159.923-057.87-054

**КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ
З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія; історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Квас Олена Валеріївна, завідувачка
кафедри загальної педагогіки та педагогіки
вищої школи Львівського національного
університету імені Івана Франка

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Галян Ігор Михайлович,
професор кафедри практичної психології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

кандидат психологічних наук
Ставицький Геннадій Анатолійович,
доцент кафедри соціальної психології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться 08 жовтня 2020 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.457.01 в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: вул. Андріївська, 15, м. Київ, 04070.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: вул. Андріївська, 15, м. Київ, 04070.

Автореферат розісланий 04 вересня 2020 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Коробка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасну епоху трансформацій усіх сфер життєдіяльності соціуму поживається наукове зацікавлення проблемою становлення етнічної ідентичності молоді та культурно-ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку особистості, відображають її ставлення до соціальної системи. Це зумовлено, з одного боку, включенням молодих людей у полікультурне освітнє середовище, а з іншого – зростанням усвідомлення соціокультурної неповторності та окремішності буття своєї спільноти, що передбачає активізацію процесу становлення етнічної ідентичності та ціннісної зрілості молоді.

Суттєвого значення процес утвердження української етнічної ідентичності набуває тоді, коли йдеться про студентство – найбільш освічену частину української молоді (Л. Конченко). У сучасній студентській молоді поряд із такими доміантними орієнтирами, як сімейні, особистісні та загальнолюдські цінності, щораз більше набувають актуальності цінності приналежності до своєї національної та етнічної групи (В. Левицький), проявляється прагнення підтримувати власні етнокультурні цінності, зацікавленість етнічними нормами й традиціями свого народу, відбувається певне зростання самовизначення за етнічною ознакою (Т. Федотова, М. Боднар). У сучасних дослідженнях значну увагу приділяють вивченню механізмів формування етнічної ідентичності українського студентства в умовах соціокультурної ситуації в країні (В. Арбеніна, О. Голюков, О. Дейнеко), формуванню й розвитку етнічної ідентичності молодих людей (Д. Піонтковська, Г. Ставицький та ін.).

У психологічній літературі культурно-ціннісні орієнтації особистості розглядають як похідні сегменти культурного простору, що знайшли локалізацію в духовних традиціях і втілені в етнічності як формі соціальної організації культурних відмінностей (Л. Виготський, Л. Жуковська, Д. Мацумото, В. Мухіна, Т. Стефаненко). Сучасні теорії культурних цінностей окреслюють такі аспекти культури, як матеріалізм – постматеріалізм, індивідуалізм – колективізм, а для оцінки валідності вимірів культурного рівня за одиницю аналізу визначають етнокультурну групу (Х. Тріандіс, Дж. Хофстеде, Ш. Шварц).

У вітчизняній психології висвітлено чимало аспектів цієї тематики, зокрема: ціннісно-орієнтаційних площин сучасного українського суспільства (В. Васютинський); ціннісних орієнтацій у контексті спрямованості особистості (З. Карпенко); розвитку ціннісних орієнтацій особистості та формування міжкультурних ціннісних орієнтацій (І. Галян); комунікативних практик громадянської та національної самоідентифікації студентської молоді (І. Жадан).

Попри значну увагу науковців до окресленої проблеми й досі ґрунтовно не досліджено взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості, що й стало причиною для вибору теми дисертаційної роботи «Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності».

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною комплексних тем кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана

Франка: «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-політичної трансформації українського суспільства» (номер держреєстрації № 0115U003560, 2015–2017 рр.); «Багатовимірність особистості: психологічний ракурс» (номер держреєстрації № 0112U003261, із 2018 р.). Тема дисертаційної роботи була затверджена на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 13/12 від 30.12.2015). Тему дисертації узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 30.06.2020)

Мета дослідження – визначити та охарактеризувати структуру культурно-ціннісних орієнтацій залежно від рівня етнічної ідентичності студентів.

Досягнення мети передбачає реалізацію таких **завдань дослідження**:

1) здійснити теоретичний аналіз проблеми культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності в сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідженнях для визначення особливостей культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді з різним рівнем сформованості етнічної ідентичності;

2) обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження особливостей культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді з різним рівнем етнічної ідентичності, розкрити особливості прояву цих орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних та демографічних характеристик досліджуваних;

3) виявити особливості взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентської молоді;

4) виокремити профілі культурно-ціннісних орієнтацій та охарактеризувати їхню структуру залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності студентів.

Об'єкт дослідження – культурно-ціннісні орієнтації як психологічний феномен.

Предмет дослідження – культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань у дисертації було застосовано комплекс методів, серед яких:

– *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння; узагальнення та систематизація концептуальних положень щодо проблеми культурно-ціннісних орієнтацій студентів; метод теоретичного моделювання для створення моделі культурно-ціннісних орієнтацій у зв'язку з етнічною ідентичністю;

– *емпіричні*: для вивчення культурно-ціннісних орієнтацій студентів використано стандартизовані психодіагностичні методики: «Тест культурно-ціннісних орієнтацій» (Л. Почебут) – для визначення схильності студентської молоді до певного типу культури; ціннісний опитувальник Ш. Шварца – для визначення нормативних цінностей студентів; тест «Портрет цінностей» Ш. Шварца (адаптація І. Семків) – для визначення індивідуальних цінностей студентства; морфологічний тест життєвих цінностей В. Сопова та Л. Карпушиної – для дослідження мотиваційно-ціннісної структури та діагностики життєвих цінностей; методика «Сенсожиттєві орієнтації» Дж. Крамбо і Л. Махолика (адаптація Д. Леонтьєва) – для вивчення ціннісних орієнтацій як важливого компонента

структури особистості; методика вираженості етнічної ідентичності Дж. Фінні – для визначення рівня сформованості етнічної ідентичності студентів; методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності О. Татарко та Н. Лебедевої – для оцінки емоційного компонента етнічної ідентичності та оцінки відчуття представником свого народу; методика дослідження типів етнічної ідентичності Г. Солдатової, С. Рижової – для діагностики етнічної самосвідомості та її трансформацій; опитувальник етнічної афіліації Г. Солдатової, С. Рижової – для дослідження етнічних афіліативних тенденцій студентської молоді; методика самоопису М. Куна, Т. Мак-Партланда «Хто Я» – для визначення усвідомлення власної належності до етнічної групи серед першочергових категорій; шкала експрес-оцінки почуттів, пов'язаних із етнічною приналежністю, та шкала експрес-оцінки вираженості етнічної ідентичності Н. Лебедевої – для оцінки емоційної забарвленості етнічної ідентичності та її вираженості у студентів;

– *математико-статистичні*: однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA та тест Шеффе – для виявлення відмінностей у культурно-ціннісних орієнтаціях і показниках рівня етнічної ідентичності студентів; факторний аналіз – для виокремлення факторної структури культурно-ціннісних орієнтацій студентів, які мають різний рівень етнічної ідентичності; кластерний аналіз – для розподілу досліджуваних на групи з низьким, середнім, високим рівнем етнічної ідентичності; дискримінантний аналіз покроковим методом (Wilks' Lambda) – для перевірки коректності виділених груп; кореляційний – для з'ясування взаємозв'язку між культурно-цінісними орієнтаціями та показниками етнічної ідентичності, взаємозв'язку між культурно-цінісними орієнтаціями та сенсожиттєвими цінностями студентів із високим, середнім і низьким рівнем етнічної ідентичності; порівняльний аналіз (Т-критерій Ст'юдента) – для виявлення відмінностей студентів, що актуалізують для себе усвідомлення власної належності до етнічної групи серед першочергових соціальних ролей і тих, для яких вона не є в актуальному стані. Статистичне опрацювання даних здійснювали за допомогою комп'ютерної програми STATISTICA (версії 8.0 та 10.0).

– *інтерпретаційні* – для пояснення досліджуваних феноменів на основі теоретичної моделі та систематизації результатів якісного і кількісного аналізу дослідницького матеріалу.

Наукова новизна здобутих результатів:

Уперше:

– *встановлено*, що серед культурно-ціннісних орієнтацій студентів найбільше проявилися *цінності індивідуалізму-колективізму*, зокрема: у студентів із *високим рівнем* етнічної ідентичності переважають *цінності колективізму* (включеності, ієрархії); у студентів із *низьким рівнем* – *індивідуалістичні цінності* (автономії, егалітарності); у студентів із *середнім рівнем* етнічної ідентичності виявлено маневрування на межі індивідуалістичних та колективістських цінностей (прагнення досягнути гармонії в суспільстві);

– *визначено та охарактеризовано* особливості прояву культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності: у студентів із *високим та середнім рівнем* етнічної ідентичності

культурно-ціннісна орієнтація на соціальну рівність, справедливість і чесність призводить до зниження проявів гіперболізації етнічної ідентичності, тобто знижуються прояви національного фанатизму, бачення інших через призму «мій народ найкращий», ксенофобії; у студентства з високим та з низьким рівнем етнічної ідентичності культурно-ціннісна орієнтація на ієрархічність, чітке дотримання кожним свого місця в соціальній системі призводить, навпаки, до підвищення проявів гіперболізованої етнічної ідентичності;

– встановлено, що в усіх досліджуваних студентів зі зростанням орієнтації на інтелектуальну автономію знижується прояв етноєгоїзму (етнічної індиферентності), національного фанатизму, етноізоляціонізму, тоді як зростання орієнтації на включеність підвищує позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності.

Поглиблено уявлення:

– про особливості культурно-ціннісних орієнтацій як складних згрупованих динамічних принципів, що формують світогляд певної культури та визначають спрямованість мислення і діяльності при вирішенні загальнолюдських проблем ставлення до природи, людської природи, міжособистісного ставлення, проблеми часового фокусу людського життя, мотивації поведінки студентів із різним рівнем етнічної ідентичності.

Набули подальшого розвитку:

– поняття цінностей та культурно-ціннісних орієнтацій студентів у контексті їхньої етнічної ідентичності;

– розуміння етнічної ідентичності як складного інтегративного феномену, сформованого поєднанням особистісного та групового вимірів.

Практичне значення наукових результатів полягає у можливості їх використання у подальших комплексних дослідженнях етнічної ідентичності та її становлення у зв'язку з ціннісними орієнтаціями особистості на різних вікових етапах, а також у просвітницькій, консультативній, психодіагностичній роботі спеціалістів психологічних служб закладів вищої освіти, спрямованій на гармонізацію уявлень студентської молоді про належність до власної етнічної групи, усвідомлення своїх цінностей та активізацію здатності до ефективної самореалізації і самовдосконалення. Використаний у роботі психодіагностичний інструментарій може становити методичну основу інших досліджень етнічної ідентичності та ціннісних орієнтацій особистості. Теоретичний та емпіричний матеріал може стати корисним у процесі розробки та викладання навчальних дисциплін – «Соціальна психологія», «Етнопсихологія», «Крос-культурна психологія», «Крос-культурний менеджмент», «Психологічне консультування», «Психологічна служба».

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати емпіричних досліджень були апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: VI Загальнопольська наукова конференція. ПТПСР, Гданськ, Польща (VI Ogólnopolska konferencja naukowa «Pomocne techniki w psychoterapii i pomaganiu». РТПСР, Gdańsk), травень 2016 р.; II Міждисциплінарна міжнародна наукова конференція, Сілезький університет у Катовіце, Польща (The 2nd Interdisciplinary International Scientific

Conference «Questions concerning otherness – the other in my eyes, I in the eyes of the other», Silesian University in Katowice), грудень 2015 р.; Міжнародна науково-практична конференція аспірантів, молодих вчених та студентів «Соціально-психологічні технології розвитку особистості», Херсонський державний університет, квітень 2017 р.; Міжнародна наукова конференція «На помежів'ї культур і народів. Учора – сьогодні – завтра», Державна вища професійна школа імені Яна Гродка в Саноку, Польща (Międzynarodowa Konferencja Naukowa «Na pograniczach kultur i narodów. Wczoraj – dziś – jutro». Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku), вересень 2017 р.; Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми філософії освіти: загальнофілософські, психолого-педагогічні та організаційні виміри», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, квітень 2018 р.; V Міжнародна наукова конференція «EDUCATION, CULTURE AND SOCIETY». University of Wrocław, Poland, вересень 2018 р.; Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 25-річчя кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства», листопад 2016 р.; VIII Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави», Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, жовтень 2017 р.; XV Науково-практична конференція студентів та молодих вчених філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Психологічні проблеми сучасності», травень 2018 р. Результати дисертації обговорювали на щорічних звітних конференціях та науково-методологічних семінарах кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка (2015 – 2019 рр.).

Результати дослідження було **впроваджено** для підготовки фахівців на філософському факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка: у психолого-педагогічному циклі спеціальностей «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Етнопсихологія», «Психологічна служба» (Довідка № 2366-Н від 24.05.2019 р.); у планових науково-методичних семінарах і навчальних курсах «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Етнопсихологія» для студентів Запорізького національного університету імені Івана Франка (Довідка № 01.10/1813 від 05.10.2019 р.); у навчальний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Довідка №150/16 від 25.05.2019 р.) при викладанні курсів «Загальна психологія», «Психологічне консультування».

Публікації. Основний зміст роботи відображено у восьми одноосібних публікаціях, із них 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 – у зарубіжному науковому виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 233 найменування (із них 133 іноземними мовами – англійською та польською), і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки, основна частина дисертації викладена на

153 сторінках. Текст дисертації містить 28 рисунків та 15 таблиць. Додатки розміщено на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, описано методи дослідження, окреслено наукову новизну, практичне значення, подано інформацію про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – «Теоретичні засади дослідження проблеми культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності» – представлено аналіз теоретичних підходів до вивчення цінностей, ціннісних орієнтацій, культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності. Конкретизовано співвідношення понять «цінності», «ціннісні орієнтації» та «етнічна ідентичність». Описано моделі культурно-ціннісних орієнтацій, запропоновано авторське визначення культурно-ціннісних орієнтацій як психологічного феномену. Проаналізовано конструкт етнічної ідентичності, окреслено етапи її становлення. Побудовано теоретичну модель взаємозв'язку культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості.

Аналіз різноманіття поглядів і підходів щодо трактування «цінностей» засвідчив, що їх ґрунтовно досліджували в контексті проблематики мотивації (К. Клакхон), потреб (А. Маслоу), конструювання особистісних смислів (Г. Оллпорт), мобілізаційних ресурсів особистості (Е. Фромм), становлення переконань (М. Рокич) і соціальних настанов (В. Ядов).

Ціннісні орієнтації особистості – це складне утворення з багатокomпонентною структурою, що представлена емоційним, когнітивним, поведінковим, мотиваційним, оцінно-емоційним компонентами (Л. Антілогова, В. Драченко). Вони виконують різні функції: сенсотворчу та регуляційну (А. Бітуєва), експресивну, адаптивну, захисту, пізнавальну, координативну (Л. Антілогова, Е. Соколов).

Культурно-ціннісні орієнтації особистості як похідний феномен культури локалізуються у духовних традиціях і втілені в етнічності як форми соціальної організації культурних відмінностей (І. Галян, Д. Мацумото, Т. Стефаненко). Дослідники виокремлюють різні групи культурно-ціннісних орієнтацій (Ф. Клакхон, Ф. Стродбек, Е. Холл, Дж. Хофстеде, Ш. Шварц), аналізують їхню колективістську та індивідуалістичну природу (Дж. Хофстеде, Ш. Шварц), приділяють увагу проблемі співвідношення індивідуальних і колективних цінностей, орієнтація на які мотивує й наснажує як окрему особу, так і великі соціальні групи, об'єднує одних людей і протиставляє їх іншим (В. Васютинський).

У сучасних дослідженнях значну увагу присвячують вивченню проблеми етнічної ідентичності як форми соціальної ідентичності (П. Гнатенко, І. Данилюк, О. Колісник, Ю. Мухлинкіна, Л. Співак, Г. Ставицький); трансформації етнічної ідентичності (С. Бухарева, Н. Лебедева, В. Павленко); психологічним аспектам формування етнічної ідентичності (Г. Солдатова, К. Коростеліна); чинникам, які впливають на формування етнічної ідентичності (С. Баклушинський, О. Белінська, А. Донцов, В. Левкович, Н. Панкова, М. Уталієва). Етнічну ідентичність трактують

як результат процесу усвідомлення, оцінки та переживання своєї приналежності до певної етнічної спільноти (М. Барретт, М. Боришевський, І. Данилюк, М. Ротар, Т. Стефаненко, Дж. Фінні).

На основі теоретичного аналізу розроблено теоретичну модель взаємозв'язку культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості, у якій представлено групи культурно-ціннісних орієнтацій особистості (природа людини, її здатність змінюватися чи не змінюватися упродовж життя, її ставлення до природи, до оточення, мотивація поведінки, орієнтація на час), формування яких зумовлено когнітивним (знання та уявлення про власну та інші етнічні групи) та афективним (ставлення до власної та інших етнічних груп) компонентами етнічної ідентичності, біполярні типи цих орієнтацій (автономія – включеність, егалітарність – ієрархічність, гармонія – панування), а також їхній взаємозв'язок із етнічною ідентичністю та її компонентами.

У другому розділі – **«Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності»** – висвітлено питання організації емпіричного дослідження, запропоновано програму дослідження та розкрито зміст його етапів. Визначено емпіричні показники, обґрунтовано методичний інструментарій емпіричного дослідження та охарактеризовано групу досліджуваних. Розкрито особливості прояву культурно-ціннісних орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних і демографічних характеристик досліджуваних.

Емпіричне дослідження відбувалося у три етапи: *на першому* – підготовчому етапі – було визначено емпіричні показники культурно-ціннісних орієнтацій та на основі результатів пілотажного дослідження зроблено вибір методичного інструментарію; *на другому* – основному – здійснено дослідження особливостей культурно-ціннісних орієнтацій студентів і показників їхньої етнічної ідентичності; *на третьому* – інтерпретаційному етапі – здійснено аналіз, інтерпретацію отриманих даних, розкрито особливості культурно-ціннісних орієнтацій студентів, які мають низький, середній і високий рівні етнічної ідентичності, та узагальнено їх в емпіричній моделі.

Загалом у дослідженні взяли участь 556 студентів, із них 80 – у пілотажному дослідженні і 476 осіб – в основному емпіричному дослідженні. Дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів із різним рівнем етнічної ідентичності здійснювали на базі Львівського національного університету імені Івана Франка (130 осіб), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (130 осіб), Запорізького національного університету (119 осіб), Чорноморського національного університету імені Петра Могили (96 осіб).

У процесі основного дослідження застосовано стандартизовані тести-опитувальники, за допомогою яких вимірювали такі емпіричні показники: типи культур, типи цінностей, термінальні та інструментальні цінності, сенсожиттєві орієнтації, рівень етнічної ідентичності, валентність етнічної ідентичності, вираженість етнічної ідентичності, ступінь позитивності та невизначеності етнічної ідентичності, типи етнічної ідентичності, етноігілізм, етнічна індиферентність, позитивна етнічна ідентичність, етноегоїзм, етноізоляціонізм, етнофанатизм.

У третьому розділі – «**Особливості взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентів з різним рівнем етнічної ідентичності**» – здійснено психологічний аналіз виявлених відмінностей у культурно-ціннісних і сенсожиттєвих орієнтаціях, значущості різних життєвих сфер студентів із різним рівнем етнічної ідентичності. Описано взаємозв'язки культурно-ціннісних орієнтацій із показниками етнічної ідентичності та сенсожиттєвими цінностями. Побудовано факторні моделі культурно-ціннісних орієнтацій студентів із різним рівнем етнічної ідентичності, розроблено відповідну емпіричну модель та окреслено культурно-ціннісні профілі молоді з високим, середнім та низьким рівнями етнічної ідентичності.

Розподіл респондентів на групи з високим, середнім та низьким рівнями сформованості етнічної ідентичності здійснювали за допомогою кластерного аналізу емпіричних даних у загальній групі досліджуваних із використанням методу дерева кластеризації та методу к-середніх. Здобуті результати засвідчили, що, порівняно з досліджуваними студентами Києва (26,2%) й особливо Миколаєва (23,7%), серед досліджуваних студентів Львова (31,7%) та Запоріжжя (26,4%) більший відсоток тих, хто має високий рівень сформованості етнічної ідентичності. А серед досліджуваних студентів Києва (20%), порівняно зі студентами з інших міст, менший відсоток тих, хто має низький рівень сформованості етнічної ідентичності.

Для виявлення та психологічного аналізу відмінностей культурно-ціннісних орієнтацій студентів із різним рівнем сформованості етнічної ідентичності було застосовано однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA та тест Шеффе. З'ясовано, що досліджувані студенти з високим рівнем етнічної ідентичності більш орієнтовані на сучасні, теперішні події, а не на минуле, а також схильні більше цінувати внутрішню свободу. Їм властиво сприймати сам процес життя як цікавий, емоційно насичений та наповнений змістом, а також оцінювати пройдений відрізок життя як продуктивний і змістовний. Ці студенти більше схильні вважати себе сильною, самостійною особистістю.

У студентів із високим рівнем сформованості етнічної ідентичності більш виразно проявляються цінності колективізму. Вони схильні до обмеження власних дій, схильностей і прагнень, які можуть зашкодити іншим чи порушити соціальні очікування чи норми; більше орієнтовані на те, щоб змінювати, перетворювати реальність задля досягнення групових чи особистих цілей; для них важливо бути залученим у суспільне життя.

Студентство з низьким рівнем етнічної ідентичності більш схильне виявляти нерішучість у спілкуванні, відсутність бажання бути лідером та намагання уникати невдач, конфліктів; вони демонструють стереотипність мислення, виявляють більшу байдужість до матеріального добробуту та більш схильні прагнути до збереження консервативних традицій, норм і правил сімейного життя.

Студенти з низьким рівнем етнічної ідентичності менше прагнуть стабільності, гармонії, відчуття безпеки; мають розмиту етнічну ідентичність і, таким чином, не відчують загрози безпеці певної етнічної групи, оскільки здебільшого не ідентифікують себе з нею; для них характерне більш пасивне прийняття узвичаєного

порядку речей, некритичне наслідування загальних поглядів, підпорядкування авторитетам.

Для виявлення взаємозв'язку між культурно-ціннісними орієнтаціями та показниками етнічної ідентичності здійснено кореляційний аналіз емпіричних даних студентів із високим, середнім та низьким рівнями етнічної ідентичності.

Для студентів, що мають *низький рівень* етнічної ідентичності, зі зростанням їхньої орієнтації на: *інтелектуальну автономію* (слідування власним ідеям та інтелектуальним прагненням, свободу, відкритість до нових ідей, допитливість та креативність) – зростають показники етнічної індиферентності ($r=0,39$, $p\leq 0,05$) та відособлення ($r=0,31$, $p\leq 0,05$) і знижуються показники етнічного злиття ($r=-0,33$, $p\leq 0,05$), етноегоїзму ($r=-0,31$, $p\leq 0,05$) та етноізоляціонізму ($r=-0,32$, $p\leq 0,05$); *включеність* (за якої люди розглядаються як сутності, включені в колективне життя, сенс якого їм додають, насамперед, соціальні відносини, ідентифікація з групою, участь у загальному житті і прагнення до загальних цілей) – зростають показники етнічного злиття ($r=0,49$, $p\leq 0,05$) та позитивності етнічної ідентичності ($r=0,31$, $p\leq 0,05$); *ієрархічність* (соціальну владу, авторитет, підпорядкування та добробут, ієрархічну систему запропонованих ролей; при цьому нерівний розподіл влади, ролей і ресурсів вважається логічним і розумним) – зумовлює зростання показників етнічного злиття ($r=0,41$, $p\leq 0,05$), етноегоїзму ($r=0,40$, $p\leq 0,05$), етноізоляціонізму ($r=0,29$, $p\leq 0,05$), національного фанатизму ($r=0,28$, $p\leq 0,05$); *гармонію* (необхідність бути в добрих стосунках із іншими людьми та фізичним оточенням, цінувати мир і гармонію в суспільстві та природі, намагатися зрозуміти і прийняти світ (а не змінювати його, не управляти ним, не експлуатувати), мир у світі, світ краси, єдність із природою, захист навколишнього середовища), щораз вищими є показники позитивності етнічної ідентичності ($r=0,30$, $p\leq 0,05$).

Натомість, для студентів із *високим рівнем* етнічної ідентичності *інтелектуальна автономія*, навпаки, зумовлює підсилення позитивності етнічної ідентичності ($r=0,40$, $p\leq 0,05$) та зменшення показників невизначеності ($r=-0,33$, $p\leq 0,05$); *включеність* сприяє зростанню позитивності етнічної ідентичності ($r=0,28$, $p\leq 0,05$); *егалітарність* (де передбачається, що люди повинні розглядати інших як морально рівних і як таких, що мають такі ж базові потреби, вони повинні відповідально співпрацювати і проявляти турботу про успіх і добробут кожного, рівність, соціальну справедливість, чесність, допомогу, відповідальність, лояльність) підвищує позитивність етнічної ідентичності ($r=0,35$, $p\leq 0,05$) та зменшує її невизначеність ($r=-0,34$, $p\leq 0,05$); *ієрархічність* сприяє зростанню етнічної індиферентності ($r=0,34$, $p\leq 0,05$); *панування* (що передбачає активне самоствердження, спрямоване на панування та зміну природного і соціального оточення для того, щоб досягти групових чи особистих цілей) сприяє позитивності етнічної ідентичності ($r=0,25$, $p\leq 0,05$).

Для студентів із *середнім рівнем* етнічної ідентичності зростання орієнтації на *інтелектуальну автономію* підсилює усвідомлення власної належності до етнічної групи (когнітивний компонент) ($r=0,24$, $p\leq 0,05$) і зменшує прояви національного фанатизму ($r=-0,25$, $p\leq 0,05$) та етноізоляціонізму ($r=-0,27$, $p\leq 0,05$); *включеність* сприяє зростанню позитивності етнічної ідентичності, етнічного злиття,

афективного компонента етнічної ідентичності та її загального показника і знижує прояви етнотолерантності, етнічної індиферентності та показники за шкалою невизначеності етнічної ідентичності; *егалітарність* (де передбачається, що люди повинні розглядати інших як морально рівних і як таких, які мають такі ж базові потреби, вони повинні відповідально співпрацювати і проявляти турботу про добробут кожного, рівність, соціальну справедливість, чесність, допомогу, відповідальність, лояльність) підвищує позитивність етнічної ідентичності ($r=0,31$, $p\leq 0,05$) та зменшує її невизначеність ($r=-0,24$, $p\leq 0,05$), прояви етнотолерантності ($r=-0,33$, $p\leq 0,05$), етнотолерантності ($r=-0,28$, $p\leq 0,05$), етнотолерантності ($r=-0,24$, $p\leq 0,05$), національного фанатизму ($r=-0,25$, $p\leq 0,05$) та сприяє зростанню афективного компонента етнічної ідентичності ($r=0,27$, $p\leq 0,05$).

Таким чином, у всіх досліджуваних студентів зі зростанням орієнтації на інтелектуальну автономію знижується етнотолерантність ($r=0,36$, $p\leq 0,01$). Тобто інтелектуальні прагнення, прагнення до новизни ідей, креативності, допитливості, відкритості сприяють зниженню ксенофобії, змінюють негативне ставлення до міжетнічних шлюбів на позитивне, а також зниженню переконання у перевазі свого народу та визнання необхідності «очищення» національної культури. А орієнтація на включеність підвищує позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності.

Згідно з результатами дослідження можна стверджувати, що у студентів із високим та середнім рівнем етнічної ідентичності культурно-ціннісна орієнтація на соціальну рівність, справедливість і чесність зумовлює зниження проявів гіперболізації етнічної ідентичності, тобто знижуються прояви національного фанатизму, бачення інших через призму «мій народ найкращий», ксенофобії ($r=0,36$, $p\leq 0,01$). Водночас культурно-ціннісна орієнтація на ієрархічність, чітке усвідомлення кожним свого місця в соціальній системі призводить, навпаки, до підвищення проявів гіперболізованої етнічної ідентичності у студентства як із високим, так із низьким рівнем етнічної ідентичності.

Для аналізу групування культурно-ціннісних орієнтацій у студентів із високим, середнім і низьким рівнями сформованості етнічної ідентичності був застосований факторний аналіз (метод головних компонент з Varimax обертанням).

Факторний аналіз виявив *чотирьохфакторну структуру* культурно-ціннісних орієнтацій у групі досліджуваних студентів із низьким та середнім рівнями етнічної ідентичності і *трьохфакторну структуру* культурно-ціннісних орієнтацій у групі студентів із високим рівнем етнічної ідентичності. Побудовані факторні моделі пояснюють відповідно 79,54%, 77,00% та 63,04% дисперсії отриманих даних (Табл. 1).

Порівняння факторних моделей дозволило виявити суттєві відмінності у структурі культурно-ціннісних орієнтацій студентів із різним рівнем етнічної ідентичності. До першого фактору (найбільш вагомого) у факторній структурі культурно-ціннісних орієнтацій студентів із низьким рівнем етнічної ідентичності увійшли показники інтелектуальної автономії та включеність із від'ємним значенням. Натомість на першому плані (перший фактор) у структурі культурно-ціннісних орієнтацій студентів із середнім рівнем сформованості етнічної

ідентичності є гармонія та ієрархічність із від'ємним значенням, а для студентів із високим рівнем сформованості етнічної ідентичності – егалітарність та стриманість.

Таблиця 1

Факторні навантаження для виділених груп досліджуваних

Низький рівень сформованості ЕІ	Середній рівень сформованості ЕІ	Високий рівень сформованості ЕІ
Фактор I «Індивідуалістичні цінності» (24,97%) Включеність (-0,786) Інтелектуальна автономія (0,883)	Фактор I «Гармонія як цінність» (25,99%) Гармонія (0,749) Ієрархічність (-0,863)	Фактор I «Соціальна відповідальність» (23,23%) Егалітарність (0,745) Афективна автономія (-0,781)
Фактор II «Егоцентризм/ Незалежність» (22,57%) Ієрархічність (-0,779) Гармонія (-0,887)	Фактор II «Конформістські цінності» (18,99%) Включеність (0,759) Інтелектуальна автономія (-0,846)	Фактор II «Колективістські цінності» (22,19%) Включеність (0,659) Ієрархічність (0,514) Інтелектуальна автономія (-0,816)
Фактор III «Гедонізм» (16,49%) Афективна автономія (0,939)	Фактор III «Соціальна відповідальність» (17,27%) Егалітарність (0,873) Афективна автономія (-0,743)	Фактор III «Самоствердження» (16,62%) Панування (0,664) Гармонія (-0,852)
Фактор IV «Справедливість як цінність» (15,55%) Егалітарність (0,786) Панування (-0,820)	Фактор IV «Підпорядкування» (14,74%) Панування (-0,923)	
Загальний % дисперсії даних, яку пояснює факторна модель		
79,54 %	77,00 %	63,04 %

Для студентів із *низьким рівнем* етнічної ідентичності важливо бути інтелектуально автономним (розширювати свій світогляд, бути креативним), вони не прагнуть виявляти почуття приналежності до групи, відтак не схильні ототожнювати себе зі своєю етнічною групою, а будь-яка ієрархічність у стосунках (міжособистісних, суспільних) сприймається як дисгармонійне явище. Вони більш егоцентричні, зосереджені на власних бажаннях, схильні висловлювати свої власні потреби, проявляти особисті здібності, прагнути до переживання емоційно позитивних почуттів. Активні дії з досягнення групових цілей для них не характерні – і, як наслідок, прагнення до перетворення соціальної реальності, зміни природного та соціального оточення для досягнення різних групових цілей, відповідно, не актуалізовано

Студенти з *середнім рівнем* етнічної ідентичності орієнтовані передусім на те, щоб приймати світ таким, яким він є, щоб його пізнавати й вивчати, але не змінювати. Культурно-ціннісна орієнтація включеності, тобто залученості у колективне життя, значущість соціальних відносин поєднується у них із тенденцією підтримувати групові (а не власні) ідеї та інтелектуальні прагнення, тобто позначені

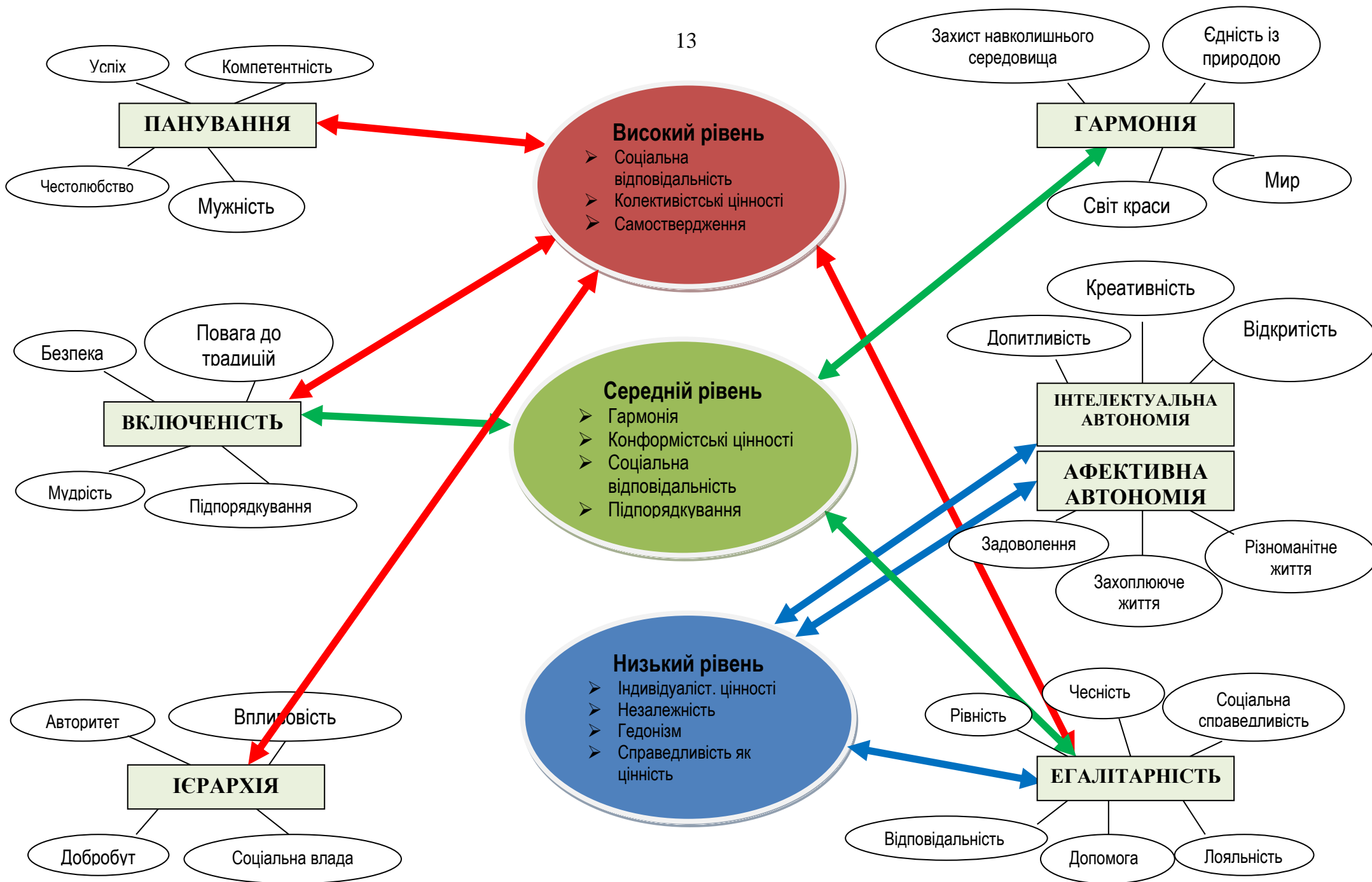
значною конформністю. Такі студенти, навпаки, схильні до обмежень власних потреб задля задоволення колективних, до раціонального та тверезого підходу у вирішенні індивідуальних і суспільних завдань. Для цієї групи студентів важливою умовою функціонування суспільства вважається соціальний порядок і рівність. Вони схильні прагнути до створення суспільства з рівними можливостями та доступу до матеріальних благ усіх його членів, сприймати людину і навколишнє середовище як діалектичну єдність, вірити, що середовище сприяє існуванню людини, чутливо реагують на будь-які зміни.

Рівність, соціальна справедливість, відповідальність, допомога іншим – головні цінності для студентів із *високим рівнем* етнічної ідентичності. Вони прагнуть висловлювати свої потреби, почуття, ідеї, проявляти особисті здібності та узгоджувати їх із іншими членами етнічної групи, значною мірою популяризувати власні ідеї в найближчому соціальному середовищі, а також прислухатися до цікавих думок інших. Для них є також прийнятним покладатися на ієрархічний розподіл ролей і погоджуватися з обов'язками та правилами, які накладають на людину в такій ієрархічній системі. Можна припустити, що підвищена чутливість до відсутності порядку, балансу й соціальної справедливості у суспільному житті, небажання приймати світ таким, який він є, спонукає студентів цієї групи до того, щоби брати ініціативу у свої руки, змінювати, перетворювати реальність задля досягнення групових чи особистих цілей, брати відповідальність за життя і добробут співгромадян.

На основі узагальнення здобутих результатів розроблено емпіричну модель (Рис.1), яка демонструє, що такі культурно-ціннісні орієнтації, як егалітарність, включеність, ієрархія та панування, характерні для студентства з високим рівнем етнічної ідентичності. Отже, цінності рівності, відповідальності, взаємної допомоги, обстоювання соціальної справедливості передбачають наявність високого рівня сформованості етнічної ідентичності.

Також з'ясовано, що культурно-ціннісні орієнтації включеності, гармонії й егалітарності найбільш прикметні для студентства із середнім рівнем етнічної ідентичності. Знаходячись на межі індивідуалістичних і колективістських цінностей, вони прагнуть досягнення гармонії й миру в суспільстві, єдності з природою і суспільством. Виявлено, що інтелектуальна й афективна автономія та егалітарність як культурно-ціннісні орієнтації найбільш притаманні студентам із низьким рівнем етнічної ідентичності. Індивідуалістичні цінності переважають в осіб із низьким рівнем етнічної ідентичності. Логічним виступає факт висування на перший план власних потреб, ідей, надання їм прерогативи над потребами групи й суспільства загалом, яке видається негативним чинником, який сковує генерування нових ідей, прогрес, розвиток.

Отримані результати стали основою для розробки рекомендацій для практичних психологів закладів вищої освіти, викладачів і наставників академічних груп щодо соціально-психологічної роботи, яка передбачає здійснення психодіагностичних, інформаційно-просвітницьких, корекційно-розвивальних заходів із підвищення усвідомлення й актуалізації у студентів своїх особистісних цінностей та етнічної ідентичності.

- ➔ Взаємозумовленість КЦО з ЕІ студентів із високим рівнем етнічної ідентичності
- ➔ Взаємозумовленість КЦО з ЕІ студентів із середнім рівнем етнічної ідентичності
- ➔ Взаємозумовленість КЦО з ЕІ студентів із низьким рівнем етнічної ідентичності

Рис.1. Емпірична модель культурно-ціннісних орієнтацій студентів з різним рівнем етнічної ідентичності

ВИСНОВКИ

У дисертації висвітлено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у визначенні структури культурно-ціннісних орієнтацій залежно від рівня етнічної ідентичності студентів, особливостей взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентів. Здійснений науково-теоретичний аналіз проблеми й узагальнення результатів емпіричного дослідження дозволили зробити такі висновки.

1. Культурно-ціннісні орієнтації потрібно розуміти як складні згруповані динамічні принципи, що визначають спрямованість мислення і діяльності особи при вирішенні загальнолюдських проблем ставлення до природи, людської природи, міжособистісних взаємин, проблеми часового фокусу людського життя, мотивації поведінки, а також формують світогляд представників певної культури. Етнічну ідентичність розглянуто як динамічний, багатовимірний конструкт, результат процесу усвідомлення, оцінки й переживання своєї приналежності до певної етнічної спільноти за такими характеристиками приналежності як культурна спадщина, релігія, мова, звичаї, обряди, місце походження. За результатами теоретичного аналізу побудовано теоретичну модель, в якій представлені структура, біполярні типи, виміри культурно-ціннісних орієнтацій і їхній взаємозв'язок із етнічною ідентичністю та її компонентами, на основі якої розроблено програму емпіричного дослідження культурно-ціннісних орієнтацій студентів із різним рівнем етнічної ідентичності.

2. Розкрито особливості прояву культурно-ціннісних орієнтацій та сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних і демографічних характеристик досліджуваних. З'ясовано, що студенти сільського походження, порівняно зі студентською молоддю з обласних міст, демонструють значно вищі показники *етнічного злиття*, *етноегоїзму* та цінності *традиція*, а також порівняно зі студентами міського походження мають статистично значно нижчі показники *етнічної індивідуальності*. У дівчат, на відміну від хлопців, констатовано суттєво вищі показники *етнічного злиття* і наявність таких цінностей, як *розвиток себе*, *активні соціальні контакти*, *професійна сфера*, *навчання й освіта*, *сімейне життя*, *універсалізм*, *безпека*, *гедонізм*, *конформність* та *доброзичливість*; у хлопців зафіксовано значно вищі показники *етнічної індивідуальності* та *невизначеності етнічної ідентичності*.

3. Проаналізовано також особливості взаємозумовлення культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентів: зі зростанням культурно-ціннісної орієнтації на *інтелектуальну автономію* знижуються етноегоїзм, етноізоляціонізм і національний фанатизм; зі збільшенням орієнтації на *афективну автономію* зростає загальний показник етнічної ідентичності, зокрема посилюється її афективний компонент; орієнтація на *включеність* сприяє етнічному злиттю, підвищує позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності, сприяє формуванню етнічної ідентичності (і когнітивного, й афективного її компонента), зумовлює зменшення етнічного відособлення, етнічної індивідуальності та етнічної невизначеності; культурно-ціннісна орієнтація на *егалітарність* призводить до зниження проявів етнічного відособлення й етнічної невизначеності, а також до зростання

загального показника етнічної ідентичності (передусім її афективного компонента); культурно-ціннісна орієнтація на *ієрархічність* зумовлює, з одного боку, етнічне злиття та сформованість етнічної ідентичності (більшою мірою її когнітивний компонент), але, з іншого боку, зростає етнотероризм, етноізоляціонізм та національний фанатизм; чим більше актуалізовані культурно-ціннісні орієнтації *гармонії* та *панування*, тим більше виражені етнічне злиття, позитивні емоційні переживання стосовно своєї етнічної приналежності, зростає показник загальної етнічної ідентичності. При зростанні культурно-ціннісної орієнтації *панування* також зменшуються показники невизначеності етнічної ідентичності.

4. Виокремлено профілі культурно-ціннісних орієнтацій та охарактеризовано їхню структуру залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності студентів. З'ясовано, що студентам із *високим рівнем етнічної ідентичності* більш властиві колективістські цінності, оскільки переважають культурно-ціннісні орієнтації включеності, егалітарності, ієрархії, панування; головними цінностями для них є рівність, соціальна справедливість, відповідальність, допомога іншим. Для студентів із *середнім рівнем етнічної ідентичності* властиві маневрування на межі індивідуалістичних та колективістських цінностей, прагнення досягнути гармонії в суспільстві, миру у всьому світі, єдності з природою, суспільством; вони орієнтовані насамперед на те, щоб приймати світ таким, яким він є, щоб його пізнавати, вивчати, але не змінювати. Студентам із *низьким рівнем етнічної ідентичності* притаманне переважання індивідуалістичних цінностей із домінуванням культурно-ціннісних орієнтацій *автономії* (зокрема інтелектуальної й афективної) та *егалітарності*.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо, зокрема, у: вивченні вікової динаміки становлення етнічної ідентичності та її трансформацій для отримання більш цілісного бачення феномену культурно-ціннісних орієнтацій особистості; створенні тренінгових програм формування культурно-ціннісних орієнтацій студентської молоді та побудови конструктивної міжетнічної взаємодії в сучасному поліетнічному освітньому середовищі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

А) Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Публікації у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:

1. Рибак О.С. Методи дослідження когнітивних здібностей та їх використання в крос-культурній психології / О. С. Рибак // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2016. – Вип. 33. – С. 458–471.

2. Рибак О.С. Особливості класифікації культурно-ціннісних орієнтацій / О. С. Рибак // Психологічний часопис. – 2017. – № 6 (10). – С. 173–185.

3. Рибак О.С. Ціннісні орієнтації осіб, які тяжіють до різних культур / О. С. Рибак // Психологічний часопис. – 2018. – № 9 (19). – С. 95–108.

4. Рибак О.С. Емпіричне дослідження взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентської молоді / О. С. Рибак // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2019. – Вип. 44. – С. 278–298.

Публікації у зарубіжних наукових виданнях:

5. Rybak O. Value orientations of people leaning toward different types of culture / O. Rybak // Journal of Education, Culture and Society. – 2018. – Vol. 9. – № 2. – P. 11–24.

Б) Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Рибак О.С. Теоретичні дослідження особливостей ціннісних орієнтацій / О. С. Рибак // Матеріали XIII Науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Психологічні проблеми сучасності» (Львів, 11–12 травня 2016 року). – Львів, 2016. – С. 57–60.

2. Рибак О.С. Цінності та ціннісні орієнтації, їх значення у розвитку особистості / О. С. Рибак // Науковий вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Психологічні науки. – 2016. – № 1. – С. 97–103.

3. Рибак О.С. Дослідження ціннісної проблематики як шлях до пізнання культури / О. С. Рибак // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні детермінанти розвитку особистості в умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства» (Львів, 11–12 листопада 2016 року). – Львів, 2016. – С. 152–157.

4. Рибак О.С. Формування етнічної ідентичності в контексті розвитку самосвідомості / О. С. Рибак // Матеріали Звітної наукової конференції філософського факультету. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – С. 216–218.

5. Рибак О.С. Етнічна ідентичність: конструкт та особливості формування / О. С. Рибак // Матеріали Звітної наукової конференції філософського факультету. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – С. 311–316.

6. Рибак О.С. Вплив соціального середовища на етнічну ідентичність / О. С. Рибак // Збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених Херсонського державного університету. – 2017. – Вип. 14. – С. 194–198.

7. Рибак О.С. Дослідження системи цінностей на рівні індивідуальних та соціальних відмінностей / О. С. Рибак // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми філософії освіти: загальнофілософські, психолого-педагогічні та організаційні виміри» (Дрогобич, 19–20 квітня 2018 року). – Дрогобич, 2018. – С. 252–254.

8. Rybak O. Pojęcie tożsamości etnicznej i etapy jej powstawania / O. Rybak // European Humanities Studies: State and Society. – Kraków, 2018. – № 2 – S. 73–83.

9. Рибак О.С. Theoretical Basis of Culture Value Orientations / О. С. Рибак // Науковий вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Психологічні науки. – 2017. – № 2 – С. 62–73.

10. Рибак О.С. Культурно-ціннісні орієнтації як особистісна складова етнічної ідентичності / О. С. Рибак // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Психологічна наука та практика XXI століття» (Львів, 22–23 березня 2019 року). – Львів, 2019. – С. 56–60.

11. Рибак О.С. Модель культурно-ціннісних орієнтацій у дослідженнях Ф. Клакхон та Ф. Стродбека / О.С. Рибак // Матеріали доповідей учасників II Всеукраїнського конгресу із соціальної психології «Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи». – Київ, 2019. – С. 313–317.

АНОТАЦІЇ

Рибак О.С. – Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія; історія психології. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – Київ, 2020.

У дисертації представлено результати дослідження проблеми, що виявляється у визначенні структури культурно-ціннісних орієнтацій залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності студентів. Запропоновано теоретичну модель взаємозв'язку культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності особистості. Визначені особливості прояву культурно-ціннісних орієнтацій і сформованості етнічної ідентичності залежно від соціальних та демографічних характеристик досліджуваних; виявлено й охарактеризовано особливості взаємозв'язку культурно-ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентів. Встановлено, що серед культурно-ціннісних орієнтацій студентів найбільше проявилися цінності індивідуалізму-колективізму: у студентів із високим рівнем етнічної ідентичності переважають цінності колективізму; у студентів із низьким рівнем – індивідуалістичні цінності; у студентів із середнім рівнем виявлено маневрування на межі індивідуалістичних і колективістських цінностей. Виокремлено профілі культурно-ціннісних орієнтацій та охарактеризовано їхню структуру залежно від рівня сформованості етнічної ідентичності студентів, що відображено в розробленій емпіричній моделі.

Ключові слова: культурно-ціннісні орієнтації, ціннісні орієнтації, цінності, етнічна ідентичність, рівні етнічної ідентичності, ідентичність, студенти.

Рыбак О.С. Культурно-ценностные ориентации студентов с разным уровнем этнической идентичности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология; история психологии. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Институт социальной и политической психологии НАПН Украины. – Киев, 2020.

В диссертации представлены результаты исследования проблемы, которая заключается в определении структуры культурно-ценностных ориентаций в зависимости от уровня сформированности этнической идентичности студентов.

Представлена теоретическая модель взаимосвязи культурно-ценностных ориентаций и этнической идентичности личности. Определены особенности проявления культурно-ценностных ориентаций и сформированности этнической идентичности в зависимости от социальных и демографических характеристик испытуемых; выявлены и охарактеризованы особенности взаимосвязи культурно-ценностных ориентаций и этнической идентичности студентов. Установлено, что среди культурно-ценностных ориентаций больше всего проявились ценности индивидуализма-коллективизма: у студентов с высоким уровнем этнической идентичности преобладают ценности коллективизма; у студентов с низким уровнем – индивидуалистические ценности; у студентов со средним уровнем – маневрирование на грани индивидуалистических и коллективистских ценностей. Выделены профили культурно-ценностных ориентаций и охарактеризована их структура в зависимости от уровня сформированности этнической идентичности студентов, что отражено в разработанной эмпирической модели.

Ключевые слова: культурно-ценностные ориентации, ценностные ориентации, ценности, этническая идентичность, уровни этнической идентичности, идентичность, студенты.

Rybak O.S. Cultural Value Orientations of Students with Different Levels of Ethnic Identity. – On the rights of the manuscript.

Thesis for the Candidate of Psychological Sciences degree in the specialty 19.00.01 – general psychology; history of psychology. – Ivan Franko National University of Lviv, Institute for Social and Political Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The dissertation presents the results of the study of cultural value orientations of students with different levels of ethnic identity. Cultural value orientations are defined as complex grouped dynamic principles that determine the orientation of thinking and activity in solving common human problems of attitude to nature, human nature, interpersonal attitude, problems of temporal focus of human life, motivation of behavior. The relationship between cultural values and ethnic identity has been identified. The theoretical model of connection between persons' cultural value orientations and ethnic identity is presented.

Ethnic identity is seen as a dynamic, multidimensional construct related to the awareness, evaluation and experience of belonging to a particular ethnic group with objective characteristics of this affiliation: cultural heritage, religion, language, customs, rituals, place of origin. It is described that students with a low level of ethnic identity are not inclined to show interest in their ethnic origin, do not feel connected to their ethnic group, or any special attachment to its members, are not interested in the history or customs of the ethnic group, do not follow its traditions. They do not tend to be proud of their ethnic origin.

While students with an average level of ethnic identity tend to feel a certain connection with their ethnic group, but this connection is not permanent and very strong, they have some idea about the history of their ethnic group, its customs and traditions, but this knowledge is usually fragmentary and superficial.

Students with a high level of ethnic identity tend to experience a strong sense of connection and unity with their ethnic group, as well as pride in their ethnic origin, high awareness of the history and customs of their ethnic group, and desire to follow its traditions.

The peculiarities of the manifestation of cultural-value orientations and the formation of ethnic identity depending on the social and demographic characteristics of the respondents are described.

An empirical model of cultural value orientations of students with high, medium and low level of ethnic identity has been developed. It is emphasized that with the growth of students' cultural-value orientation to intellectual autonomy, ethnoegoism, ethnoisolationism and national fanaticism decrease; with the increase in the focus on affective autonomy, the general indicator of ethnic identity increases, in particular, increases its affective component; the focus on inclusion promotes ethnic fusion, enhances positive emotional feelings about one's ethnicity and promotes the formation of ethnic identity, and causes a decrease in ethnic isolation, ethnic indifference and ethnic uncertainty; cultural-value orientation to egalitarianism leads to a decrease in the manifestations of ethnonigilism and ethnic uncertainty, and at the same time, to an increase in the overall indicator of ethnic identity; cultural-value orientation hierarchy determines, on the one hand, ethnic fusion and the formation of ethnic identity, but on the other hand, ethnoegoism, ethnoisolationism and national fanaticism are growing at the same time; the more actualized cultural-value orientations harmony and domination, the more pronounced ethnic fusion, positive emotional feelings about their ethnicity, the indicator of general ethnic identity increases. With the growth of cultural-value orientation of domination, the indicators of uncertainty of ethnic identity also decrease.

Profiles of cultural-value orientations are singled out and their structure is characterized depending on the level of students' ethnic identity. It was found that students with a high level of ethnic identity are more characterized by collectivist values, as dominated by cultural-value orientations of inclusion, egalitarianism, hierarchy, domination; the main values for these students are equality, social justice, responsibility, helping others.

For students with an average level of identity is characterized by maneuvering on the border of individualistic and collectivist values, the desire to achieve harmony in society, peace all around the world, unity with nature and society; they are focused, first of all, on accepting the world as it is, on knowing and studying the world, but not changing it. Students with a low level of ethnic identity are characterized by the predominance of individualistic values with the dominance of cultural-value orientations of autonomy (including intellectual and affective) and egalitarianism

Keywords: cultural-value orientations, value orientations, values, ethnic identity, levels of ethnic identity, identity, students.

Підписано до друку 31.08.2020.
Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.